

Selçuklu ve Memlûklerin Doğu Akdeniz Ekonomi Politiginde Kıbrıs'a Dair Tespitler (13-14. Yüzyıllar)

Altan Çetin *

Giriş

Türklerin, Türkistan'dan Doğu Akdeniz'e doğru süren hareketleri sırasında İslam dinini kabulü sonrası kurulan İslamî devir Türk devletleri Doğu Akdeniz coğrafyasında etkin güç olarak ortaya çıktılar. Anadolu, Suriye ve Mısır merkezli olarak ortaya çıkan bu yapılarda Türkler muhtelif devletler kurarak bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında etkili oldular. Türkistan ile Doğu Akdeniz arasında Yakın Şark'ta Selçukluların kurduğu düzen iki ana hat üzerinde batıya doğru genişledi. Bunlardan biri Türkiye olacak olan Anadolu diğer ise ed-Devle et-Türkiye'nin kurulacağı Mısır-Suriye sahalarıdır. Selçukluların siyasi ve kültürel etkisinde gelişen süreçler sonucunda oluşan Türkiye Selçukluları ve Mısır Türkiye Devlet/Memlûkler Doğu Akdeniz'de Türk siyasi, sosyal ve iktisadi hayatı adına medeni bir düzen kurmuşlar ve Doğu Akdeniz'deki harici güçlere bölgeyi geçilmez bir yer haline getirmişlerdir. Bu bakımdan gerek Haçlılar gerek Moğollarla yaşanan mücadelelerde bu iki coğrafya ve devletin tarihi birbiri içine geçen zamanları ve olayları taşıyan bir nitelik gösterir. Bu cümleden olmak üzere Doğu Akdeniz ve hususen Kıbrıs bu cümleden Türkiye Selçukluları ve Memlûkler açısından siyasi ve iktisadi manada ilişkiler kurdukları bir coğrafya olarak ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz ekonomik alakalar bu cümleden dünyanın ticari hayatının aktığı bu bölgede öncelikli olarak öne çıkan hususlardan biridir. Doğu Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren Anadolu ve Mısır'a Türkiye denilmesini sağlayan bu iki devlet Kıbrıs ile batı doğu hattında gelişen ticari faaliyet bağlamında ilişkiler kurmuşlar ve birtakım mücadeleler içinde olmuşlardır.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, altanoides@yahoo.com

Kıbrıs İslam tarihinin başlarından itibaren Doğu Akdeniz ile bağlamında alakamıza dokunur. Hz. Ömer devrinde İran, Irak, Suriye ve Mısır'a doğru genişleyen İslam hâkimiyeti bu süreçte Doğu Akdeniz'de de etkin bir unsur olmaya başlamıştır. Hz. Osman'ın hilafeti sırasında, 648/9'da İslam kuvvetleri ilk defa Kıbrıs'a sefer düzenleyerek burada başarı sağlamış ve Doğu Akdeniz'in bu ehemmiyetli ve stratejik önemdeki adası İslam tarihine dahil olmaya başlamıştır. Bu esnada Bizans kuvvetleri 7bin dinar vergi vermek şartıyla İslam hâkimiyetini kabul ettiler. Hala Sultan olarak bilinen Hz. Peygamberin süt halası Ümmü Haram da kocası Usame b. Sabit ile bu sefer esnasında adaya çıkmış ve attan düşerek bugün türbesinin olduğu yerde hayatını kaybetmiştir. Müteakip zamanlarda Bizans ve Haçlılar tarafından ele geçirilen ada, bir üs olarak kullanılmıştır. Memlûkler devrinde, Sultan Baybars'tan itibaren muhtelif seferler düzenlenen Kıbrıs, 1424, 1425 ve 1426 yıllarında yapılan üç sefer neticesinde Sultan Barsbay zamanında fethedilmiştir.

Kıbrıs, ilerleyen zamanda Venedik hâkimiyeti altına girip, Osmanlıların Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit edince II. Selim devrinde fethedilecektir. Buna göre; 1570'de harekete geçen Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, Kıbrıs'ı 1571'de ele geçirdi. Bu devirde ada vergi bağımlılığının ötesine geçilerek, İçel ve Konya'dan göçürülen halk ile burada bir iskân ve yerleşme politikasının da uygulandığı görülecektir. Böylece asırlara sâri Türk ve İslam hâkimiyeti bu safhada Ada'nın bir vatan toprağına dönüşmesi ile devam edecektir.

Selçuklular ve Kıbrıs

Türkler Anadolu'ya ulaştıklarında bölgenin vaziyeti durumu -iktisadi- pek de iyi değildi. Bizans devrinde Anadolu iktisaden zarar görmüş ve ticaret yollarının ve akışının dışında kalmıştı. Bizans-İslam gerginliği Anadolu'yu bu manada kenarda bırakmış ve Bizans'ın para darlığından dolayı Anadolu'daki Hıristiyan çiftçi halk ağır vergi yüklerine tabi olmuştu. İşte bu vaziyette Oğuz göçleri ile oluşan toplum, Selçuklu devlet nizamı ve tanzim yahut yenilerini tesis ile oluşan şehir teşkilatı ile Anadolu'da Selçuklu devri medeni yapısı teşekkül etmiştir. Bütün bu medeni hareket elbette kendi ekonomik gerçekleri içerisinde ortaya çıkmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti bu süreçte siyasî ve askerî açılardan durumunu tahkim etmiş, güney ve kuzeyden denizlere ulaşılmış, düzenli bir idare ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, siyasi ve sosyal hayat ile birlikte sadece dâhili ticaret değil, dış ticaretin de ilerlemiş ve hükümdarların ticarete önem verip muhafaza etmeleri,

önlemler almaları, doğal olarak şehir hayatı ve ekonominin gelişmesinde katkı sağlamıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'da şehir ve hayatının gelişmesi halin gereği olarak evvelen Orta ve Doğu Anadolu'da yaşanmış, Batı Anadolu'da ise müteakip zamanlarda olmuştur ki buralar esasen ticaret merkezlerinin de yoğunluk kazandığı yerlerdi. 13. yüzyılın ilk yarısında, Karadeniz ve Akdeniz'de önemli limanlar elde eden ve ülkede sükûneti sağlayarak büyük ticaret yollarını ve ticaret emniyetini düzenleyen Selçuklu yönetimi, Anadolu şehir hayatının güçlenmesini ve bunun doğal sonucu olarak, büyük şehirlerde kültür düzeyinin yükselmesini sağlamıştır. Moğol istilası akabinde Moğol hudutlarından Anadolu'ya ilim adamı, sanatkâr, varlıklı tüccarlar ve mutasavvıflar gelmişlerdi. Bu vaziyet memlekette fikri ve ekonomik faaliyetleri canlandırmıştı. 14. yüzyılda Akdeniz sahilleri ve Adalar denizinde önemli deniz güçleri bulunduran beylikler kurulduktan sonradır ki, bu kıyı memleketlerinde şehrin deniz kıyısında değil, dahilde oluşması dikkat çekicidir.

Selçuklular devrinde Kıbrıs adası ve burayla kurulacak her tür ilişki Haçlıların buradaki varlıkları ve buna bağlı gelişmeler cümlesinden yaşanacaktır. Haçlıların 1191'de Kıbrıs adasına yerleştikten sonra gıda tedariki maksadıyla Anadolu sahil şehirleriyle ticari münasebete buldukları bilinmektedir. Selçukluların karşısında Antalya'da yerleşmiş olan Aldo Brandini Kıbrıs kralı tarafından bir tâbii olarak bu meyanda korunmaktaydı. Bu bilinen durumlar Antalya'nın fethini sağlayan önemli sebeplerdendir ki şehrin ele geçirilmesi Anadolu ekonomik faaliyetlerinde önemli etkilerde bulunacak Selçuklular ilk defa Haçlılar ile ticari antlaşmalar yapacaklardı.¹ Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev bu şekilde doğu-batı ve kuzey güney ticaretinin Anadolu'dan geçmesi, güzergâhın burada oluşması ve Türkiye'nin bir uluslararası ticaret merkezi olmasını temin ile bu cümleden tebliğ konumuz olan Kıbrıs, Venedik gibi yerlerle antlaşmalar yapılarak ticaret geliyordu. İşte biz bu vesile ile Kıbrıs'ın Selçuklu ekonomi-politiğindeki yerini de böylece tespit başlanmış oluruz.

Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ve kalkınması Selçukluların ülkeyi Türkiye yapma sürecinde buradaki medeni gelişme içerisinde öncelikli stratejik hedeflerinden idi. 4. Haçlı Seferi'yle 1204'de İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu tesis olunduğu bilinmektedir. Bizans İmparatorluğu bu suretle bölünürken, Antalya bölgesinde bahsedilen Aldo Brandini'nin

1 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 284, 285.

varlığı, oluşan bu değişiklik ile Antalya üzerinden Türkiye, Mısır ve Avrupa meyanında ilerlemiş olan ticari etkinlikler zarar görmüş idi. Konumuz açısından daha önemli olarak bu kişi Kıbrıs Kralı'nı metbu tanıyor idi ve bir Türk kervanını yağmalaması ile Selçuklular ile Kıbrıslılar arasında bir çatışmaya sebep olacak ilk münasebet de vuku bulur. Görüleceği gibi Kıbrıs Selçuklu ekonomi politikasında bu manada umumi akış açısından hayati bir yerde durmaktadır ve vaki saldırı da bu hassasiyeti tespit bakımından dikkat çekicidir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ileri görüşlü ticari siyaseti sonucu hükümdar Bizanslıları bozguna uğratıp Sinop istikametindeki kervan yolunu açıp ve birçok ülkelerden gelip Sivas'ta yığılan ticaret kervanlarını harekete geçirdikten sonra hemen Antalya üzerine yürümüştü.² İşte burada ekonomi politik merkezli gelişen bu siyasi ve askeri faaliyet esnasında Kıbrıs'ın mukabil hareketleri de görülmektedir. Aldobrandini Kıbrıs'tan yardım istemiş ve iki yüz kişilik bir Latin kuvveti gönderilmiştir. "Attaleia şehrinin Selçuklular tarafından kuşatılması ve fetih girişimi Kıbrıs'taki Lusignan Krallığı'nı oldukça yakından ilgilendirmiştir. Zira kendileri her zaman deniz yoluyla Kıbrıs'ın Kyrenia Limanı ile bağlantısı bulunan ve önemli bir ticaret merkezi olan Attaleia'yı ele geçirmeyi arzulamışlardır. Aldobrandini Selçuklu saldırısına karşı Kıbrıs'taki Lusignan Krallığından yardım istediği sırada Kıbrıs Kralı I. Hugh henüz on iki yaşındaydı ve Kıbrıs Krallığı geçici süreliğine kralın kız kardeşiyle evli olan eniştesi Gautier (Walter) de Montbeliard tarafından yönetilmekteydi. Montbeliard 1207 yılı başlarında bizzat kendisinin komuta ettiği küçük bir donanmayla Kyrenia Limanı'ndan Attaleia'ya hareket etmiştir." Antalya'nın fethi sırasında görüleceği üzere Kıbrıs'taki Frankların bölgedeki Rumlara yardım gönderdiği buna rağmen 1207'de fethin tamamlandığı görülmektedir.³ Görüleceği üzere Kıbrıs Doğu Akdeniz güçleri jeopolitiğinde önemli bir yer durmakta ve Selçukluların Kıbrıs ile ilişkilerinde de bu meyanda etkili olmaktadır.

Bu devirde görüleceği üzere içeride ticareti güçlendirmeye ve önündeki engelleri aşmaya gayret eden Sultanlar diğer ülkelerle antlaşmalar da akit ediyorlardı. Savaş kadar diplomasi de bu süreçte cari idi. Bu antlaşmalar içerisinde Kıbrıs ile olanlarının da varlığının bilinmesi Selçuklu ekonomi politikasında Kıbrıs'ın askeri çatışmalar ve diplomasi geriliminde yaşanan bir

2 Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Belleten*, C 26, 1964, s. 24.

3 Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Süryancadan İngilizceye çev. E. Bugge-Türkçeye Ömer Rıza Doğrul), C II, Ankara, 1987, s. 488; Mahmut Demir, "Antalya'nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi", *Cedrus*, C 6, Haz. 2018, s. 560.

ilişki pratiği oluşturduğu görülmektedir. Bu meyanda örneğin; Kıbrıs Kralı Hugh ile 1210 senesinde ticari amaçlı bir antlaşma yapılmıştı⁴. Bu cümleden olarak, Akdeniz ve Karadeniz çıkışlarının Türkiye bakımından sahip olduğu önem ortadadır. İşte bu ticari yolların güvenliğinin ziyanına uğraması bazı askeri hareketleri de zorunlu kılıyordu.

Bu devir ahitnamelerinde Türk ve Hıristiyan tüccarlara mütekebil olarak diğerinin ülkesinde, gümrük vergisi ödemek şartıyla ticaret serbestisi, denizde ve karada can ve mal güvencesi tanıyan, zararlarının tazmini, öldükleri takdirde de mallarının korunarak iade edileceği garantisi veren hükümler bulunmaktadır. Bu devirde feodal Avrupa ülkelerinde ölen bir yabancıнын mallarının o bölgenin Senyörüne ait olduğu göz önüne alınırsa, Batı Avrupa ülkelerine göre ahitnamelerle, ticaret ve seyr ü sefere ilişkin daha adil ilkeler ortaya konduğu görülmektedir⁵.

Selçuklu Kıbrıs ekonomi politiği süreklilik arz eden bir karakterde devam etmiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev akabinde I. İzzeddin Keykavus da mümasil ekonomi ve ticaret siyasetini devam ettirmiştir. Sultan 1213'de elçi ve mektup göndererek Kıbrıs Kralı Hugue ile ticari faaliyetlerin gelişmesini ve devamını sağlamaya çalışmıştır. Bu devirde Haçlılar elinde bulunan Kıbrıs adası Anadolu sahilleri ile sıkı bir iktisadi faaliyette olduğu gibi Avrupalı tacirler de Türkiye'ye Kıbrıs yolu ile gelmekteydiler. Kıbrıs kralının 1214'te gönderdiği mektupta iki taraf tüccarlarının birbirlerinin ülkelerine rahatça girip çıkacakları karar bağlanırken Antalya fethi ile başlayan dostluğun ve anlaşmanın devamı bu süreçte onaylanmıştır. Bu münasebetler 1261 senesine kadar devam etmiştir. "Buna göre hepsine serbest ticaret yapmak, mutat vergileri ödemek, iki tarafın batan gemilerinin mallarına dokunulmaması, korsan saldırısına uğrayan tacire iltica hakkı tanınması ve ölen tüccarın terekasının ülkesine devri gibi şartlar söz konusu idi."⁶

Selçukluların benzer faaliyetleri Kıbrıs odağında devam eden yıllarda da sürmüştür.

I. Alâeddin Keykubad ticaret kabilelerinin denizde ve karada saldırıya uğraması ve yolların emniyetinin bozulması dolayısıyla 1225 senesinde

4 Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and The Crusaders, (1191-1374)*, London, 1991, s. 46.

5 Melek Delilbaşı, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış", *Tarihî Türk Devletleri*, Ankara 1987, s. 484; Işın Demirkent, "Kıbrıs-Tarih", *DİA*, C 25, Ankara 2022, s. 371-373.

6 Turan, *age.*, s. 302.

Suğdak (Kırım) seferine girişirken cenup yollarında kervanlara baskın yapan Kilikya Ermeni Krallığı'na ve Kıbrıslılar'a karşı da Suriye, Toroslar ve Antalya sahillerine ordular sevk etmişti⁷. Böylece O, bir yandan Anadolu'da ekonomik bütünlüğü sağlarken, bir yandan da Anadolu'yu dünya ekonomisine açıyordu⁸.

Alâeddin Keykubad, Moğol istilası ile Suğdak şehrinin perişan olması ve Rumlarını bu büyük ticaret limanına yerleşmeye çalışmalarını ve yağmaya girişmeleri sebebiyle deniz aşırı bir sefere karar verdi. Zira burası gerek Anadolu tacirlerinin gerek İskenderiye-Antalya-Sinop yolunu daha emniyetli bulan Mısır tacirlerinin Sinop merkez olmak üzere bugünkü güney Rusya ile yaptıkları ticaretin merkeziydi. Sultan bu ticareti güvenlik altına almak amacıyla Hüsameddin Çoban'ı 1227'de Sinop'tan Kırım'a gönderilen askerini kumandanlığına tayin ederek, Suğdak şehrinin ele geçirmişti⁹. Bunu takip eden bazı seferler de planlı ve çapul, yağma maksadı taşımayan hareketlerdi. Yine Sultan I. Alâeddin Keykubad Anadolu ile İtalya arasındaki deniz ticaretinin emniyetini sağlamak için 1225 yılında Kızılkuş'u yaptırmıştı¹⁰.

Mübarizeddin Ertokuş 1226-1228 yılları arasında Anamur ve Manavgat gibi birçok kaleyi zapt etti. Magfa, Aydos, Andusanc, Silifke ve Anamur başta olmak üzere 40 kaleyi fetih ettiğini İbn Bibi kayıt etmektedir. Frenklerin bu sefer sırasında gece gemilerine binerek bölgeyi boşalttıkları ve Emir Mübarizeddin'in alınan malları ve mülkleri korumak için her yere kale komutanı ve naibler tayin ettiği görülür. Sultan bu haberi duyunca bahsedildiği üzere Tüccarların mallarının bulunup onlara verilmesini istemesi bu seferin iktisadi mahiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bundan daha ilginç ise Emir Mübarizeddin "Sahil civarının işleri, saltanat görüşü ve isteği doğrultusunda halledilip sonuca bağlandı. Eğer izin verilirse Kıbrıs adasına (Cezire-i frengân) gidip oraları o sapık mezheplilerin elinden alayım" dediğine dair kayıttır.¹¹ Selçuklular Doğu Akdeniz'in siyasi

7 Turan, agm., s. 24.

8 M. Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *Bellekten*, C 50, S 198, 1986, s. 615.

9 Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 53; *Mustafa Safran, Codex Comanicus'a göre Kuman, Kıpçaklarda Ticari Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986, s. 16.

10 Fredrich Karl Kienitz, "Osmanlılar'dan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi", *Bellekten*, çev. Mithat San, S 196, 1986, s. 286.

11 İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 354;

ve iktisadi hayatına dair aldıkları bu tedbirlerde görüleceği üzere Kıbrıs bir düşman merkezi olarak hedef haline gelmiş gözükmektedir.

Antalya bu aktivitesini Moğol istilasını müteakip kurulan Anadolu beylikleri devrinde de devam etmiştir. Bu devirde pek çok hadise vukua gelmişti. Karamanlı Alaüddin Ali Bey ile Mübarizüddin Mehmed (Teke) Bey, Alaiye ve Manavgat Beyleri ittifak yaparak, Kıbrıs'a çıkmağa hazırlandıkları bir sırada Kral Pierre, Rodos Şövalyeleri ve Ceneviz gemilerini de yanına alarak, Antalya üzerine sefer yapmış, 12 günlük bir kuşatmadan sonra, 24 Ağustos 1391'de Antalya'yı işgal etmişti. İki asırdan beri Akdeniz ticaretiyle pek zengin olan şehri yağma ederek altın, ipekli kumaşlar ve bütün servetini ele geçirmişti¹².

Selçuklu devrinin en önemli merkezlerinden birisi de Alanya idi. Burası şehri fetih eden Sultan Alaeddin Keykubad'a nispeten Alaiyye ismini almıştı¹³. Orta Çağlarda Batılılar buraya Candelore adını vermekteydiler. Burası gerçek bir Türk ticaret şehri idi. Tarihin ilk çağında bu sahillerde gemilere, "Lübnan-Çamı (cedre)" kerestesi yükletilen iskeleler ve deniz korsanlarına melce hisarlar bulunmaktaydı¹⁴. Burası çok ağaçlık bir şehirdi. Buraya Mısır'dan, İskenderiye'den ve Suriye'den pek çok tüccar gelirdi. Mısır kereste ihtiyacını buradan karşılamaktaydı¹⁵. Alanya mevkii itibarıyla Kıbrıs adası ile de çok sıkı münasebetler kurmuştur.¹⁶ Burası Bilad-ı Rum'un limanlarından birisi idi.¹⁷ Alâeddin Keykubad'da burada ilk Selçuklu tersanesini inşa ettirmişti¹⁸. Alanya etkinliğini beylikler devrinde de devam ettirmiştir Alaiye'nin 1427'de Emir Karaman b. Savcı Şemsü'd-Din tarafında Mısır Memlûklu Sultanlarına satıldığı ve Sultan Barsbay (1422-1438)'ın buraya Memlûk'ü Ayas'ı vali tayin ettiği de kaynaklarda geçmektedir¹⁹. 13. yüzyılın yarısından

---

Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 344; Osman Turan, "Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, C 11, 1947, s. 418.

12 Turan, agm., s. 222.

13 el-Kalkaşandı, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Subhu'l-Aşa fi Sinâ'ati'l-İnşa*, C 5, Tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, s. 330.

14 Besim Darkot, "Alaiye", *MİA*, C 1, İstanbul 1955, s. 286.

15 M. Yınanç, "Alaiye", *MİA*, C 1, İstanbul 1955, s. 288; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, s. 611.

16 Heyd, *age.*, s. 611.

17 el-Kalkaşandı, *age.*, s.320.

18 Atan, *Türk Gümrük Tarihi*, C I, Ankara 1990, s. 100.

19 M. Yınanç, "Alaiye", *MİA*, C 1, İstanbul 1955, s. 288.

itibaren Ayas Limanı inkişaf eden merkezlerdendi. Doğudan gelen kervan yolları ile Ayas'a her türlü baharat, ipekli kumaş, deri, kürk, pamuk v.b. gelir ve batıya sevk edilirdi. Doğu'ya ise şarap, zeytinyağı, her türlü dokumalar gönderilirdi. 13. ve 14. yüzyıllarda Ayas ile Kıbrıs ve Suriye limanları arasında çok hareketli bir ticaret vardı. Ancak burası Memlûk akınları ve Ermeni-Memlûk mücadelesinden zarar görmüş, 1347'de Memlûkler Ayas'ı kati olarak ele geçirmişler bu da bu merkezin önemini yitirmesine sebep olmuştu²⁰.

Alanya'ya dair olarak 1230'lara dair verilen bir diğer kayıta ise Alanya dizdarının sultanın emrinden çıkacağına dair bir haber gelmesi esnasında bu kumandanın Kıbrıslı kumaş tüccarlarıyla bir olup sultana itaatten çıkacağı haber veriliyordu. Sultan bunun üzerine buraya gelerek olayı incelemiş ve kale kumandanı parçalanmış ve cesedi oraya asılmış idi. Kaynak sahil meliklerinin bunu duyunca sultana bağlılık konusunda ciddiyetle davranarak vergilerini yollamışlardı.²¹ Anlaşıyor ki Selçuklular sahil bölgesinin siyasi, askeri ve iktisadi önemine binaen burada zaaf oluşmamasına dikkat ediyorlardı. Bu olayın gösterdiği üzere Kıbrıs bölgede etkili olmaya çalışmakta ve tüccarları üzerinden bu amacına ulaşmaya çalışmaktaydı.

Kıbrıs Selçuklu münasebetlerindeki son malumatlardan birisi 1291/2'de Kıbrıs Haçlılarının Alaiyye'yi işgal teşebbüsü ve Karaman oğullarının müdahalesi ile bunun püskürtülmesi hadisesidir.²²

On üçüncü yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'dan Çin Denizi'ne Hindistan'dan Orta Avrupa'ya uzanan geniş sahada ticari ve siyasi bakımdan bir birlik dönemi başlamış, Moğol idaresi altındaki kavimler din ve dil bakımdan geniş bir imtiyaza sahip oldukları için kendi kültürlerini serbestçe geliştirebilmişlerdir²³. Böylece Moğollar Uzakdoğu ile Yakındoğu'yu birleştirmiş oluyorlardı. Bu durumda İlhanî İmparatorluğu hudutlarına giren Anadolu- Avrupa-İran transit ticareti için müsait bir hal almış, hudut engellerinden kurtulmuştur. Sivas coğrafi mevkii itibarıyla bu ticaretin odak noktalarından olmuştu. Bunun yanında İlhanlılar Selçuklular zamanında

20 M. Kemal Özergin, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1959, s. 52-54.

21 İbn Bibi, *age.*, s. 418-419.

22 Turan, *age.*, s. 606.

23 Abdulkadir Yuvalı, "Yakındoğu Tarihi Üzerindeki Moğol Tesirleri (13.yy.)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1988, s. 3, 66.

olduğu gibi, Venedik, Ceneviz, Kıbrıs ve diğer Latin devletleriyle ticari münasebetleri ve muahedeleri eski şart ve ananelere göre kurmuşlardır²⁴.

Anadolu beylikleri Selçuklular zamanında olduğu gibi Venedikliler, Cenevizliler, Kıbrıslılar ve diğer Latinlerle ticari münasebetleri ve antlaşmaları eski şart ve ananelere göre kurmuşlardır²⁵. Meselâ, 1331'de Mentешеoğlu Orhan Bey'le Girit dükası Marino Morosini arasında ticaret antlaşması imzalanmıştır. Yine 1337'de Girit dükası Giovanni Sanudo ila Aydınoğlu Hızır Bey arasında antlaşmalar yapılmıştır²⁶. Bu devirde şehirlerde sayıları çok olmamakla beraber, tüccarlar ayrı bir zümre teşkil ediyordu. Tüccarlar, ülke içindeki şehirlere ve diğer ülkelere kervanlar gönderiyorlar, iç ve dış pazarlardan şehrin iâşesini sağlıyorlardı²⁷.

Selçukluların ekonomi politığı içerisinde Kıbrıs adası Anadolu'nun dünya ticaretine açılması, Avrupa ile kurulacak ilişkilerin geliştirilmesi ve doğu batı ticaretinde merkezi rol kazandırılmak istenen Türkiye'nin iktisadi gelişmesi için buradaki siyasi güçlerle kimi zaman askeri kimi vakit de diplomasi yoluyla ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi ve korunması şeklinde gerçekleşmiştir. Türkler yeniden Anadolu'yu dünya ticaretinin parçası yaparken Kıbrıs'ta yer alan ve esasında düşmanca niyetler ile Selçuklulara bakan güçlere karşı ekonomi politiklerini yürütmek adına yukarı anlatılan seyir içerisinde ilişkilerini gerçekleştirmişlerdir. Böylece Doğu Akdeniz'de yükselen Türk gücünün ekonomi politığı gelişerek Mısır'da kurulan diğer bir devletin de güneyden etkisi ile Kıbrıs adası askeri ve diplomasi yoluyla kuşatılarak iktisadi faaliyet devam etmiştir. Yapılan antlaşmalar bu ekonomi politığı birtakım ilkelere bağlamış lakin Kıbrıs hâkimlerinin Doğu Akdeniz'de bitmeyen siyasi ve ekonomik hırsları nedeniyle çatışma da zaman zaman kaçınılmaz olmuştur.

Gümrük kelimesinin Türkçede kullanıldığına dair tespit edilebilen eski tarihi belgeler, Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus tarafından Kıbrıs Kralı Hugues'e gönderilen 1216 tarihli ferman ile, Alaeddin Keykubad tarafından 1220'de Venediklere verilen müsaade fermanıdır. Gümrük kelimesine her iki belgede de yer verilmiştir. Gümrük kelimesinin Türkçeye Haçlı seferleri esnasında latince "commercium" veya Rumca "kommerkiüm" veya "kümerki" kelimesinden alındığına dair bazı görüşler mevcuttur²⁸.

24 Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 55; Turan, agm., s. 221.

25 Turan, agm., s. 221.

26 Delilbaşı, agm., s. 486-487.

27 Atan, *age.*, s. 125.

28 Atan, *age.*, s. 115.

Memlûkler ve Kıbrıs

Kıbrıs'ın Memlûk yazımındaki yerini anlamak bakımından el-Kalkaşandî'nin (1355–1418) Memlûk Mısır'ını çevreleyen ülkelerden bahsettiği (el-Memalik ve el-büldan el-muhita bi-memleket ed-Diyâr el-Misriyye) kayıtlarında, kuzeyde bulunan beldeler (el-büldan eş-şimâliyye) babında coğrafi konumu itibariyle şu şekilde kaydedilmiştir: “Günümüzde Müslümanların elinde bulunan Anadolu (Bilâd er-Rum) ve Hıristiyanların elinde bulunan Akdeniz (Bahr er-Rum) Adaları; Kıbrıs Adası, Rodos Adası, Akritiş (Girit) Adası, el-Mustaki (Sakız) Adası, Sicilya Adası ve benzerleri Akdeniz'in kuzeyindedirler. Bunun yanında Kuzeyde Konstantiniyye, Venedik, Ceneviz, Roma, Fransa vardır”²⁹ el-Kalkaşandî'nin kayıtlarından, Kıbrıs ile ilişkilerin önemli bir göstergesi olan, vaki diplomatik yazışmalarda Ada'nın Memlûk İnşâ Divânı'ndaki diplomatikaya göre mertebesi ve idarecilerine verilen lakaplardan söz edilebilir. Buna göre, Memlûk diplomatikasında Sahibu Kubrus olarak kaydedilen Kıbrıs idarecileri ile yazışmalar “mükatebe”nin dördüncü mertebesi olan mertebet el-hazret el-mükeremme seviyesinde idi. El-Kalkaşandî bazı ed-Desâtir eş-Şâmiyye'de (Kuzey ülkeleriyle yapılan resmi yazışmalarda uyulacak kaideler) gördüğü Kıbrıs kralı için kullanılan lakapları da kayıt eder. Buna göre Kıbrıs hâkimleri “el-Hazret el-Mükerreme, Hazret el-Melik el-Celil, el-Batal, el-Bâsil, el-Hümâm, es-Sümeйда' ed-Dirgâm, el-Gazanfer, el-Kamkâm, Müeyyid el-Mille el-Mesihîyye, 'Îmâd Beni el-M'amudiyye, Zühr el-Mille en-Nasrâniyye, Hâmî el-Cezâ'ir el-Kubrusiyye, Müvâddi el-Müslimin, Sadık el-Mulûk ve es-Selâtin, Melik fülân. Yine Kıbrıs hâkimlerinden mütemellik Kubrus olarak da bahsediliyordu”³⁰ Görüleceği üzere Türkiye bu devirde Müslüman bir ülke olarak görülürken Doğu Akdeniz adaları ve Kıbrıs gayri Müslim bir mekân olarak algılanmaktadır. Selçuklular olduğu gibi Memlûklerin ekonomi-politiğinde bu bakış açısı savaş ve diplomasi akisleriyle kendisini gösterecektir.

Memlûklerin Doğu Akdeniz'de ilk ticari alâkaları Zahir Baybars devrinde başlamıştı. 1271'de Memlûk Sultanı Baybars, Filistin ve Suriye'de Haçlılara ait son kaleleri ve şehirleri zapt ederken Kıbrıs üzerine on yedi gemiden oluşan bir filo gönderdiği, fakat çıkan fırtına sebebiyle saldırı başarısız kaldığı bilinmektedir. Sultan Baybars Ancona idarecisi Şarl ve İşbiliye idarecisi

29 El-Kalkaşandî, *age.*, s. 44.

30 El-Kalkaşandî, *age.*, C 6, s. 167; C 8, s. 54.

Alfonso ile, antlaşmalar yapmıştı. Yine Sultan, Kıbrıs'a giden tüccarlara zarar veren ve onları hapsedip mallarına el koyan Beyrut hâkimiyle tüccarları serbest bırakması şartıyla barış yapmıştı.³¹ Ondan sonra Kalavun (1280-1290) Kastilya kontu Alfonso ve Sicilya kralı James ile antlaşmıştı. Kalavun İtalyan Cumhuriyetleriyle de antlaşmıştı. Ayrıca Filistin, Tarablus, Akka v.b. yerlerin hakimleriyle antlaşmalar imzalamıştı. Son devirde Sultan Kansu Gavri (1501-1516) Floransa ile antlaşmalar yapmıştı. Memlûkler devrindeki yoğun diplomatik ilişkiler ticaretin de canlanmasını sağlamıştı³². Görüleceği üzere Kıbrıs ve ticaret dengesi Memlûk tarafı için de söz konusudur ve diplomasi burada öncelikli olarak işlemekteydi.

İskenderiye şehri, zamanın en büyük ticari merkezlerinden biriydi. Uzak şarkın filfil, zencefil ve baharatları, bu şehir limanlarından Avrupa'ya taşınırdı. Şehir çok zengin bir haricî ticaret hayatına sahipti. İskenderiye, Dimyat ve Reşit şehirlerinde Venedik, Ceneviz ve Piza şehir Cumhuriyetleri'nin konsoloslukları vardı. Bu konsolosluklardan sorumlu idiler. İfade ettiğimiz gibi, buralarda yabancı devlet tüccarlarına mahsus hanlar (funduk) mevcuttu. Her devletin bir hanı vardı. Fransız, Ceneviz, Venedik, Katalonya, Kıbrıs, Napoli, Ancon, Marsilya ve Narbonlulara ait merkezler vardı³³.

Haçlı Seferlerinin klasik çağı sonrasında da Doğu Akdeniz benzer mantalite ile saldırılara maruz kalmıştır. Bunun en bariz örneği 1365 tarihli İskenderiye faciasıyla bitenidir. Kıbrıs'a o dönem hâkim olan Haçlılar müttefikleriyle birlikte düzenledikleri bir salıdır ile kendilerince en büyük güç merkezine darbe vurmaya düşünmüşlerdir. Sultan Zeyneddin II. Şaban el-Eşref (1363-1376) devrinde 3. Haçlı Seferinden itibaren (1192) Haçlı kuvvetlerinin bir üssü haline gelen Kıbrıs adası bahsedildiği üzere Lusignan hanedanının elinde bulunmaktadır. Kıbrıs hâkimleri adayı hem İslam ülkelerine düzenlenen seferlerde bir üs hem de Memlûk deniz ticaretini engellemek için bir merkez olarak kullanmışlardır. Müslüman ticaret gemilerine saldırarak stratejik olmak yanında, ticari ehemmiyeti de olan şehirlere hücum etmişlerdir. Adanın bu özel konumlanışına, sözde Kudüs kralı unvanı taşıyan babası IV. Hugh'ın yerine tahta geçen Pierre de Lusignan'ın (1359-1369) zamanın Haçlı ruhundan etkilenmiş fanatik yapısı da eklenince Mısır 1365'te Haçlı seferleri tarihinin en büyük ve tahripkâr saldırısına uğramıştır.

31 El-Aynî, Bedreddin, *İkdu'l-Cuman fi Tarib-i Eblî'z- Zaman*, (Tah. Muhammed Mustafa Ziyade), C 2, Kahire 1989, s. 9.

32 Tefvik Yüzbeği, *Tarihu Ticaret-i Mısır el-Babriyye fi-Asri'l-Memalik*, Musul 1975, s. 57-60.

33 İsmail Yiğit, *Memlûkler Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, C 7, İstanbul 1991, s. 232.

Bu saldırının görünür sebebi ise Kıbrıs krallarının adet olarak Sur'da bulunan bir sütunun üzerine oturmasıyla krallık ritüelinin tamamlanması söz konusu iken Memlûklerin buna izin vermediklerine dair bir rivayette de söz konusudur.³⁴ Pierre bundan önce 1361'de Antalya'ya saldırarak burayı ele geçirmiştir. Kral Rodos Şövalyeleri ve Ceneviz gemilerini ve Famagusta (Magosa)'dan yola çıkan 20 gemilik donanmayı da yanına alarak 12 günlük bir kuşatmadan sonra 12 Ağustos 1361'de burayı alarak buradaki Türkleri öldürür, şehir yağmalanır, burada Kıbrıs'a bağlı bir Latin kilisesi de kurulur. Bu arada donanma kumandanı Jean de Sur Antalya'nın batısındaki Myra kasabasını işgal edip Teke Bey'e mensup garnizonu yenerek Roma ve Bizans döneminden beri orada olan ve Türklerin de dokunmadığı Aya Nikola Kilisesi ve mukaddes eşyalar yağmalanarak Aya Nikola'ya ait tablo da Kıbrıs'taki Aya Nikola Kilisesine taşınır. 1373'te Teke Bey geri alana kadar Kıbrıs Haçlılarının elinde kalmıştır.³⁵ Planlı bir saldırı düzeni izlediği düşünülebilecek olan Pierre stratejik ve ekonomik yönden son derece önemli gördüğü İskenderiye saldırısı öncesinde Paphos Limanı'ndan ayrılarak 1362'de başladığı geziyle Avrupa ülkelerini dolaşarak³⁶ Papa V. Urbanus ve Venedik'ten destek sağlamış, ayrıca Fransa Kralı II. Jean ve Almanlardan da destek sözü alarak, Memlûk Mısırına saldırı için asker ve savaş malzemesi toplamış, gizlilik içinde yürüttüğü seferin Suriye üzerine olacağı izlenimi vermek istemiştir. Planlı bir saldırı düzeni izlediği düşünülebilecek olan Pierre stratejik ve ekonomik yönden son derece önemli gördüğü İskenderiye saldırısı öncesinde Paphos Limanı'ndan ayrılarak 1362'de başladığı geziyle Avrupa ülkelerini dolaşarak Papa V. Urbanus ve Venedik'ten destek sağlamış, ayrıca Fransa Kralı II. Jean ve Almanlardan da destek sözü alarak, Memlûk Mısırına saldırı için asker ve savaş malzemesi toplamış, gizlilik içinde yürüttüğü seferin Suriye üzerine olacağı izlenimi vermek istemiştir. Ancak el-Markîzi ve Nuveyrî gibi müelliflerin ifadesine göre İskenderiye'ye böyle bir saldırı olacağı haberi buraya gelip giden tüccarlar tarafından Memlûklere bildirilmişti. Bu haberleri alan şehrin o zamanki idarecisi Emir Zeyneddin Halid Bâb el-Ahdar tarafındaki surları yükseltmeye gayret etmiş ve

34 P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, çev. T. Akad, İstanbul 2007, s. 96, 114; Yunus Emre Aydın, "Haçlıların 1365 İskenderiye Saldırısı", *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul 2023, s. 383-418.

35 Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Türkler ve İslamiyet*, İstanbul 1993, s. 142, 143; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 263-264.

36 Anıl Avcu, "Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan'ın Avrupa'ya Haçlı Seferi Çağrısı Seyahati (1362-164)", *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul, 2023, s. 359-382.

Mukaddem el-Cuyüş el-Mansura yani Memlûk ordusunun komutanı olan Emir Yelboğa'ya durumu bildirmiş ancak Emir Yelboğa Kıbrıslıları küçük görmüş onların böyle bir saldırıyı yapacak adeta son yer olduğunu ifade etmiştir.³⁷ Ne yazık ki bu ihmal devlete pahalıya mal olacaktır. Saldırı olduğu sırada Sultan adeti olduğu üzere Siryakos'ta geziye gitmiş, Emir Yelboğa ise Abbase'de bulunuyordu. 1365 Ekim'inin 10'nunda 70 veya 80 parçalık bir Venedik, Ceneviz ve Rodos gemilerinden müteşekkil bir donanma ve 1400'ü şövalye 10 bin kişilik (Neyl el-Emel'de 30 bin kişi) bir ordu ile Rodos'tan ayrılan donanma³⁸ ile İskenderiye'ye hücum edilmiştir. Buhayra Araplarından bir grup da bu savaşta Haçlıların yanında yer almıştır.³⁹ Bu donanmadaki gemilerden 25'i Venedik'e, 2'si Ceneviz'e, 10'u Rodos'a, 5'i Fransa'ya gerisi ise Kıbrıs Haçlılarına ait olup⁴⁰ Rodos'tan ayrılırken "Yaşa! Yaşa! İnançsız Müslümanlara karşı olan Kudüs ve Kıbrıs kralı Pierre" sedaları duyulmuştu. İskenderiye'deki muhtelif Hıristiyan cemaatlerin her birinin kendi "Funduk"u yani mallarını depo edip, aynı zamanda içinde oturdukları binaları vardı⁴¹. İskenderiye bu ticari canlılığıyla beraber Anadolu şehirleri gibi dış saldırılara uğruyordu. Kıbrıs kralı başta olmak üzere 1365 senesinde İskenderiye'ye yeni bir saldırı yaparak 4000 kişiyi öldürdüler, yağma ve tahribat yaptılar, Venedik ve Cenevizlerin "funduk"(han)larını dahi soydular. Bu haber üzerine Sultan Şaban harekete geçti. Haçlılar İskenderiye'den çekildiler. Mısır Sultanı Venedik ve Cenevizlilerin mallarına el koydu. Mısır ve Suriye'de Haçlılara ticareti yasak etti. Bu durum İtalyan cumhuriyetleri kralın karşısına çıkarak tekrar Sultan'la anlaşılabilir; yine iktisadi zaruretler daha önce de bahsettiğimiz gibi Haçlı gayelerine üstün gelmişti⁴². Kaynaklarda bu saldırı sırasında Eşref Şaban'ın 11 yaşında bir çocuk ve Emir Yelboğa'nın devlet işlerinden hâkim durumda olduğu ve şehir valisi Selahaddin Halil b. Arram'ın da o sırada hacca gittiği ve yerini bıraktığı emir aşara rütbesindeki

37 el-Makrizî, *Sulûk*, C 3, s. 105; el-Makrizî, *Sulûk, Mülbak (Vasf Gazv Batrus Luzincan Melik Kubrus li'l-İskenderiyye sene 764*, C 3, s. 414; John France, *The Crusader and the Expansion of Catholic Christendom 1000–1714*, Routledge, USA-Canada, 2005, s. 272.

38 Seferin bura merkezli olmasının sebebi Rodos'un Haçlı gemilerinin yapım yeri (*dâru's-sınaa*) olmasıdır. Gemiler burada inşa edilmiş ve saldırıya buradan yol verilmiştir, bk. el-Makrizî, *Sulûk, Mülbak*, C 3, s. 413.

39 Zeyneddin Abdulbasit b. Halil b. Şahin ez-Zâhiri, *Neyl el-Emel fi Zeyl ed-Düvel*, 2002, tah. Ömer Abdusselam Tedmüri, C 1, Beyrut, s. 374.

40 el-Makrizî, *Sulûk*, C 3, s. 106.

41 Rhuven Guest, "İskenderiye", *MİA*, C 5/II, İstanbul, 1993, s. 1084-1088.

42 Turan, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", s. 224.

Cangara'nın ise böyle bir saldırıya karşı koyacak derecede yeterli ve tecrübeye sahip olmadığı ifade edilmektedir. İşin tuhafı İskenderiyeliler gelen bu Haçlı donanmasını her sene mutad gelen baharat sattıkları ve mal aldıkları Venedik tüccarları sanmışlardır.⁴³ Ancak sabah olunca her şey tersine dönmüştü. Şehrin sokaklarında yağmaya başlayan Haçlılar 1099'da Kudüs ve 1204'da İstanbul'da yaptıkları vahşeti burada da sergileyerek erkekleri katletmiş kadın ve çocukları esir almışlar, han ve dükkânları yakmışlardır. Bütün şehir ve liman insan cesetleri ve hayvan leşleri ile dolmuştu. Şehirde yağma, talan ve yangın gibi felaketlere yol açan Haçlılar gemilere doldurdukları 5000 esirle Kahire'den şehri kurtarmak üzere hareket eden kuvvetleri haber alınca 5 (İbn Kadı Şuhbe) veya 8 (el-Makrizî) gün kaldıkları ve yağmaladıkları şehri terk etmişlerdir.

“Kral I. Pierre'in 1369'da öldürülmesinden sonra Kıbrıs Krallığı ile Memlûkler arasında bir anlaşma imzalandı (1370). Ancak Kıbrıslılar Müslümanların elindeki Suriye kıyılarına saldırılarını sürdürdüler. Bu yıllarda adanın ekonomik hayatı Venedik ve Cenova'nın eline geçti. Rakipleri Venedik'e üstün gelen Cenevizler, 1374'te Kıbrıs kralı ile anlaşma yaparak adada doksan yıl ekonomik hâkimiyeti ellerinde tuttular.”⁴⁴

Memlûkler devrinde iktisadi ilişkilerde Dimyat limanı Kıbrıs ve Türkiye'den gelen malların yanaştığı bir liman durumunda idi. el-Aynî'deki “ Şaban'ın yirmi üçünde pazartesi günü (22 Mayıs 1397) uçları hakimi, Melik Osman Oğlu Ebuyezid'in elçileri, pek çok hediyelerle geldiler. Hediyeler arasında köleler, yırtıcı kuşlar ve kumaş vardı. Beraberlerinde beş tanede Frenk esiri getirmişlerdi. Onların kendi memleketlerinin kralları idiler. Sonra onlardan iki tanesi Müslüman oldu. Bu elçiler Akdeniz yoluyla Dimyat'tan gelmişlerdi” şeklinde kayıta bu bilgiyi desteklemektedir⁴⁵.

İktisadi faaliyetlerde kullanılan paralar içinde biz bu devirde Kıbrıs etkisini görmekteyiz. Kaynakların ifade ettiği kadarıyla Sultan Barsbay devrinde, ed-Derahim el-Eşrefiyyeler dışında Frank ülkesinde basılan el-Bundukiyye, Anadolu'da bulunan Beni Karaman tarafından basılan el-Karamaniyye, Acem ülkesinde basılan el-Lenkiyye, Kıbrıs'ta darb olunan el-Kıbrısıyye, Şeyh Müeyyed devrinde basılan Müeyyediyye, ed-Derahim ez-Zağl denilen

43 el-Makrizî, *Sulûk, Mülbak*, C 3, s. 416; el-Aşkar, *el-Melbame el-Misriyye*, s. 32, 34.

44 Demirkent, “Kıbrıs”, s. 373.

45 Kâzım Yaşar Koprıman, *el-Aynî'nin İkdu'l-Cuman'ında 15. Yüzyıla ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1971, s. 2.

kaplı para olan Zağlıyyeler ve mağşuş paralar tedavüldeki diğer dirhemlerdi.⁴⁶

Memlûkler ilk zamanlar ihtiyaçları olan keresteyi Cenovalı tüccarlar vasıtasıyla temin etmişlerdi. 14 yy.'ın ortası ve ikinci yarısında Küçük Ermenistan Krallığı'nın yıkılması üzerine bu ticaret Müslüman tacirler vasıtasıyla yapılmaya başlanmıştı⁴⁷. Meşhur seyyah İbn Battuta'da Lazkiye (Suriye)'den Alaiye'ye Cenovalı denizciler vasıtasıyla gelmişti⁴⁸. Haçlı Seferleri esnasında, Kıbrıslılar Anadolu sahillerine kadar akınlar yapıyor; Haçlıların bir üssü olarak Suriye'deki Frankları besliyor; takviye ediyor, Antalya-İskenderiye arası mübadeleyi ve bilhassa Mısır'a yapılan kereste nakliyatını tehdit ediyorlardı⁴⁹.

Kıbrıs Memlûk ekonomi politığı için tehdit oluşturan bir imkân olarak görülmektedir. Bura üzerinden Avrupa ile sürdürülen ticaret yine burası tarafından tehdit edildiğinden ilişkiler bir diplomasi ve savaş geriliminde devam etmiştir.

46 el-Makrizî, *Kitab Sulûk li-Marifeti Duvelü'l-Mulûk*, tah. M. Mustafa Ziyade- Said Abdulfet-tah Aşûr, C 4, Kahire 1956, s. 852; es-Sayrafî, *Nüzhetü'n-Nufûs ve'l-Ebdân fi Tevarihî'z-Zeman*, tah. Hasan Habeşi, C 3, Kahire 1971, s. 217.

47 Eliyahu Asthor, *Levant Trade in The Later Middle Ages*, U.S.A., 1983, s. 28; Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and The Crusaders*, (1191-1374), London 1991, s. 134.

48 Heyd, *age.*, s. 610.

49 Turan, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", s. 220.

Kaynaklar

- Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, Ankara, 1987. (Süryancadan İngilizceye E. Bugge-Türkçeye Ömer Rıza Doğrul),
- Asthor, Eliyahu, *Levant Trade in The Later Middle Ages*, U.S.A., 1983.
- Atan, Turan, *Türk Gümrük Tarihi*, C I, Ankara, 1990.
- Avcu, Anıl, "Kıbrıs Kralı 1. Pierre de Lusignan'ın Avrupa'ya Haçlı Seferi Çağrısı Seyahati (1362-164)", *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul 2023.
- Aydın, Yunus Emre, "Haçlıların 1365 İskenderiye Saldırısı", *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul 2023.
- Darkot, Besim, "Alaiye", *MİA*, C 1, İstanbul 1955.
- Delilbaşı, Melek, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış", *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987.
- Demirkent, Işın, "Kıbrıs-Tarih", *DİA*, C 25, Ankara 2022.
- Edbury, Peter W., *The Kingdom of Cyprus and The Crusaders, (1191-1374)*, London 1991.
- el-Aynî, Bedreddin, *İkdu'l-Cuman fi Tarib-i Ehli'z- Zaman*, tah. Muhammed Mustafa Ziyade, C 2, Kahire 1989.
- el-Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Subbu'l-Aşa fi Sinâ'ati'l-İnşa*, C 5, tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1987.
- el-Makrizî, *Kitab Sulûk li-Marifeti Duvelu'l-Mulûk*, tah. M. Mustafa Ziyade-Said Abdulfettah Aşûr, C 4, Kahire 1956.
- es-Sayrafi, *Nüzhetü'n-Nufûs ve'l-Ebdân fi Teverihi'z-Zeman*, tah. Hasan Habeşi, C 3, Kahire 1971.
- France, John, *The Crusader and the Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, Routledge, USA-Canada 2005.
- Guest, Rhuvan, "İskenderiye", *MİA*, C 5/II, İstanbul 1993.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Ter. Enver Ziya Karal), Ankara, 1975.
- Holt, P. M., *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, çev. T. Akad, İstanbul 2007.

İbn Bibi, *el-Evamirül-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

Kienitz, Fredrich Karl, "Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi", ter. Mithat San, *Bellekten*, S 196, 1986.

Kopruman, Kâzım Yaşar, *el-Ayni'nin İkdül-Cuman'ında 15. Yüzyıla ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1971.

Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988.

Köymen, M. Altay, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *Bellekten*, C 50, S 198, 1986.

Özergin, M. Kemal, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1959.

Safran, Mustafa, *Codex Comanicus'a göre Kuman, Kıpçaklar'da Ticari Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986.

Turan, Osman, "Mübarizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Bellekten*, C 11, 1947.

Turan, Osman, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Bellekten*, C 26, 1964.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

Yınanç, M., "Alaiye", *MİA*, C 1, İstanbul 1955.

Yiğit, İsmail, *Memlûkler Siyasî, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, C 7, İstanbul 1991.

Yuvalı, Abdulkadir, "Yakındoğu Tarihi Üzerindeki Moğol Tesirleri (13 yy.)", *Ondokuzmayıs Üniv., Eğt.Fak.Dergisi*, 1988.

Yüzbekî, Tevfik, *Tarihu Ticaret-i Mısır el-Bahrîyye fi-Asri'l-Memalik*, Musul 1975.

Zeyneddin Abdulbasit b. Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Neyl el-Emel fi Zeyl ed-Düvel*, tah. Ömer Abdusselam Tedmüri), C 1, Beyrut 2002.

